

ADAM BORZIČ

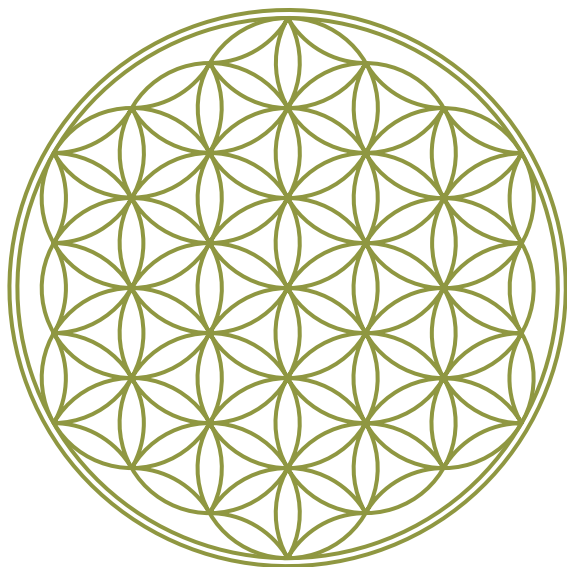
Spiritualita posvátné Země

Divoká cesta spolubytí

PORTÁL

ADAM BORZIČ

Spiritualita posvátné Země

Divoká cesta spolubytí

© Adam Borzič, 2026

Foreword © Petr Kratochvíl, 2026

© Portál, s.r.o., Praha 2026

ISBN 978-80-262-2422-8

Obsah

Předmluva 8

Úvod 13

Tři základní prvky zelené spirituality 44

I. Ne-dualita: tanec božského života 45

II. Hierodiverzita: vítr na cestách lidí 56

III. Ekofeminismus: zmrtvýchvstání moudrosti 70

Čtyři cesty zelené spirituality 85

Via positiva 86

Via negativa 126

Via creativa 165

Via transformativa 207

Závěr 245

I. dodatek: modlitba k Zelenému Dechu života 249

II. dodatek: 13 doporučení na cestu 251

Památce Ivana Štampacha
(1946–2026)

Náš Bůh, Bůh všech lidí,
Bůh nebe i země, moří i řek,
Bůh slunce i měsíce, Bůh všech hvězd,
Bůh vysokých hor i hlubokých údolí,
Bůh nad nebesy, Bůh na nebesích, Bůh pod nebesy.
Přebývá v nebi, na zemi i v moři
I ve všech věcech, jež jsou v nich.

— Vyznání sv. Patrika

Strávili věky v osamění v horách a lesích;
až se spojili s Cestou a použili hory a řeky místo slov,
vítr a déšť místo jazyka a vysvětlili Velkou Prázdnotu.

— Dógen, Šobeogenzó

Příroda je v první řadě tajemstvím. Obklopuje nás a proniká. Je naším kontextem, společnou půdou naší lidské zkušenosti. Je současně hvězdnou, kosmickou, planetární, minerální, rostlinnou, živočišnou a lidskou a je právem nazývána lůnem všech věcí, naší Všematkou. Latinský výraz pro přírodu, natura, pocházející ze slova nasci, které znamená „rodit se“, je dostatečně výmluvný. To příroda nás rodí, rozvíjí a plodí veškeré vznikání – výrobkyně, která šlape na pedál.

— Christopher Bamford, Zelený hermetismus

Předmluva

Místo i čas, kdy jsem začal číst *Spiritualitu posvátné Země*, si pamatuji naprosto přesně: Bylo to na počátku září, noc byla ještě nečekaně vlháká a já seděl vysoko v arménských horách, pohled upřený směrem k Araratu. Horu jsem však neviděl. Halila ji hustá mračna. Chvíli mi pomáhal měsíc, ale když jsem dočetl někde k místu, kde Adam mluví o podstatě současné duchovní krize a konstatuje, že jsme přestali milovat život, cítil jsem, že mě zahaluje naprostá tma. Tu noc totiž nastalo úplné zatmění měsíce.

Obklopovala mě temná noc, která prostupuje každým mým pórem. Dokonce i Ararat, *axis mundi*, hora mlčení a svědek dávných katastrof, skryl svoji tvář.

Pak se však měsíc znovu rozzářil a horstvo kolem mne znovu vystoupilo z temnoty. A já si uvědomil, že na rozdíl od jiných posvátných hor není Ararat horou textu ani zjevení zprostředkované kulturou, ale místem, kde je božství možné zakusit jaksi příměji – otevřenou prostorovostí, nekonečnou nosností hmoty, sametovým dotykem lišejníku a kamene. Podpora, kterou v temné noci nabízí, je sice pro současného člověka hůře uchopitelná, ale přesto jaksi hlubší, podstatnější.

Když jsem knihu později dočetl, uvědomil jsem si, že iniciační gesto, jímž mi Ararat na počátku četby poželal, bylo současně výpovědí o *Spiritualitě posvátné Země*. Je to kniha, která přichází ve chvíli úplného zatmění, v době, kdy se otrásá snad každá jistota, o niž se lidstvo posledních generací opíralo – hrozícím klimatickým kolapsem počínaje a erozí globálního řádu konče. Fundamentální ontologická úzkost zasahuje všechny sféry lidského počínání, a přelévá se dokonce i do sfér mimolidských.

Ale přesto je Adamova kniha především manifestem naděje. Nikoli ovšem naděje ve smyslu plochého doufání v zázrak, lpění na naivní víře v mimosvětskou intervenci nebo úniku před nepohodlnou realitou našich selhání. Představuje naději coby princip aktivní mystiky, naději živou a sršící energií, která místy překračuje dvojrozměrnost textuality, vystupuje ze stránek a strhává čtenářstvo k divokému reji. A právě v tom myslím spočívá první důvod, proč je *Spiritualita posvátné Země* knihou, jejíž četba je tak inspiroující a radostná.

Další důvod spočívá ve schopnosti této knihy znovu si přivlastnit prostor, na nějž si činí exkluzivní nárok dnešní fundamentalisté, kteří se odvolávají na náboženství a tradici. Tradicionalismus zažívá období mimořádného zájmu, zejména ze strany těch, kteří chtějí obnovit mocenskou dominanci tradice, nebo těch, kdo se utíkají do technoutopických fantazií. Guénon, Evola, stejně jako pozdější myslitelé, kteří nejrůznějšími způsoby na antimoderní kritiku navazují – jako třeba Dugin nebo De Benoist –, ti všichni se ocitají v centru pozornosti. A zde se vynořuje největší pokušení *Spirituality posvátné Země* – odmítnout spolu s modernitou solidaritu a rovnost, zaměnit duchovnost za nebeskou hierarchii a pozemský patriarchát a vyzvat k destrukci moderního světa. Kniha určité rysy s některými tradicionalisty opravdu sdílí: i ona je fascinována pereniální moudrostí, i ona volá po inspiraci premoderními formami společnosti. Jak snadné by bylo vplout do divokých vod krvavé vzpoury proti liberálnímu rovnostářství a modernímu světu!

Adamova kritika modernity je však bytostně odlišná: Proti technokratické ambici moderního myšlení neklade ani apokalyptickou vizi, ani návrat do premoderní utopie. Nevolá po kosmické válce mezi modernitou a tradicí. Není mu vlastní duchovnost krvavé destrukce nepřítelů ani spiritualita úniku. Jeho text místo toho načrtává obraz dějin doširoka otevřených a věří v možnost společnosti natolik duchovně citlivé, že dokáže obejmout i vlastní demony. Oproti vyostřenému dualismu mnoha tradicionalistických kritiků modernity Adam představuje alternativní, nedualistický ob-

raz světa, jenž tu už vždy byl, ale který je třeba znovu odkrývat a jenž je ve skutečnosti již nyní odkrýván. Jaký paradox! Adam se zde k jádru pereniální filozofie přibližuje možná více než ti, kteří se k ní jmenovitě hlásí.

Z této pozice ale vyplývá ještě další závěr: Stejně jako Adam není obhájcem současné aliance mezi náboženským fundamentalismem, tradicionalismem a mocenskou politikou, není ani jejím typickým levicovým kritikem. Nemalá část současné levice si totiž stále nese zděděnou religiofobii a duchovní orientace jakéhokoli druhu se dotýká často s krajní nedůvěrou. Adam se tak nepřidává ani na jednu, ani na druhou stranu, navzdory zjevným sympatiím k progresivní politice, ale vyjevuje se jako myslitel jednoty protikladů, myslitel celku: nikoli jenom lidského společenství či planetárního provázání, ale jednoty v nejhlubším, kosmickém smyslu.

Protože Adama znám dlouho a mám radost, že ho mohu považovat za blízkého přítele, musím zmínit ještě tři charakteristiky, které kniha i autor sdílí. Stejně jako Adam hájí jeho kniha vášeň proti askezi, hojnost proti paradigmatu nedostatku a niterně prožívanou vztahovost proti izolaci.

Že je Adam vášnivý člověk, to potvrdí všichni, kdo ho znají. Adam vášnivě píše, vášnivě básní, vášnivě jí a mám podezření, že i vášnivě spí. Jeho kniha říká, že spiritualita dneška musí být vášnivá, v dobrém slova smyslu *pathetická*. To ale také znamená, že musí být schopna tuto vášeň vtělit do hmoty. Velkolepá vznešenost, která skončí u zbožných vzdechů, nebo zachmuřené proklamace o potřebě řádu nám dnes příliš nepřinesou. Potřebujeme schopnost *in-karnace* a *in-spirace*. Právě po takovém propojení vášně a hmoty volá Adamův text znovu a znovu.

Spiritualita posvátné Země je bezesporu textem o návratu k přírodě a k Matce Zemi. Ale přírodou není myšlena představa evoluční efektivity a všudypřítomného boje o přežití. Někteří motýli možná mají krásná křídla prostě proto, že jsou krásná, a nikoli proto, že

jsou efektivní. A stromy prostřednictvím svých kořenů vzájemně sdílejí živiny i se svými domnělými konkurenty. Adam (nejen) ve *Spiritualitě posvátné Země* ukazuje, že takový redukcionismus je možné překročit a místo nedostatku žít hojností, nadbytkem. Zdá se to jako detail, ale není tomu tak. Nevyslovený výchozí bod celé knihy je nenechat se pohltit hrozícím kolapsem a úzkostí z něj vyplývající, ale dát primát životu v jeho nekonečně hýřící marnivosti a kreativitě. Životnosti, jak by řekl Andreas Weber, která je přítomná všude kolem nás i v nás samotných. Utrpení a destrukce zde nejsou popřeny, ale integrovány do vyššího, nad-smysluplného celku života.

To, co ale *Spiritualitu posvátné Země* odlišuje od podobných textů, je Adamova schopnost propojit univerzální poselství (ve smyslu poselství, které splétá úvahy o lidském, božském a kosmickém aspektu reality v jeden šál) se vztahovostí. Kniha často využívá osobních příběhů a přátelství. Ty zde nefigurují jako abstraktní koncepty, ale jako každodenní zkušenost radosti ze setkání. Kniha tak sice svojí poetikou následuje Davida Abrama, ale její výpovědi nakonec vyznívají jinak, intimněji. Konkrétní příběhy a vztahy knihu zlidšťují a ne náhodou ji připodobňují svědectvím duchovně orientovaných feministek, jako je Mirabai Starr. Adam v těchto pasážích současně odhaluje nejen něco podstatného o zelené spiritualitě, ale také svoji vlastní křehkost – třeba když mluví o své zkušenosti s depresí, o setkání se smrtelností nebo o pokušení rozdělovat svět na „my“ a „oni“.

Pro někoho snad může být obtížné najít ke *Spiritualitě posvátné Země* cestu. Její bujnost a nespoutanost se mohou jevit jako příliš divergentní, oslava různosti a kombinace řady náboženských tradic se mohou jevit jako frivolní a jistě se najdou tací, kteří ji obviní z postmoderního relativismu. Myslím ale, že takové čtení je chybné. *Spiritualitu posvátné Země* lze mnohem spíše chápat jako *kóan*, jako ukazatel neduality, což u Adama jako člověka hluboce ovlivněného Buddhovým učením i neduálním křesťanstvím není tak překvapivé. Ale jako u každého skutečného *kóanu* se nejedná pouze

o vtipnou hříčku či intelektuální experiment, ale o návod k osvobození a transformaci. Pluralita tradic a jednota mystické zkušenosti. Nechat být a hluboce se angažovat. Prázdnota a nekonečný soucit. Protiklady nemizí, ale vplouvají do jediného oceánu přijetí.

Spiritualita posvátné Země působí závrať. Pokud se slavná meditace smyslů tantrika Daniela Odiera soustředí vždy pouze na jeden z nich, Adam ve své knize medituje nad všemi smysly současně, zaplavuje je metaforami plnými vůně citrusů, zpěvu ptáků, perleti a slunečních paprsků. Ale uprostřed vší té pestrosti zní jako podprahová vibrace úder zvonu – oslava srdce: Nikoli srdce jako sídla emocí nebo romantické lásky. Ale srdce jako pradávného lotosu, jako prostoru, v němž tančí božská Přítomnost a odkud vyvěrá vědomí nejhlubší propojenosti celého vesmíru. Srdce posvátné Země.

Dopsáno před západem slunce 31. prosince 2025

Petr Kratochvíl

Úvod

Bylo léto roku 2021. Pandemie covidu-19 na pár měsíců polevila a my se s milovanou Magdou toulali kolem třeboňského rybníka Svět. Během těch prozářených dnů dovolené, obklopených vodami a svěží zelení, se v mé mysli začaly rýsovat první obrysy této knihy. Vzpomínám si na ty dny celkem jasně. Jen krátce předtím postihlo Moravu ničivé tornádo a naše země se na okamžik otrásla. Zřetelně se ukázalo, že její osud nelze oddělit od Země. Život byl v těch dnech křehký – a křehkým od té doby zůstal.

Sotva odezněla celosvětová pandemie, rozpoutal Putin válku proti Ukrajině. A přidaly se k ní další běsy: v Izraeli, Gaze, Libanonu, Jemenu, Súdánu... Dokonce i slovní spojení „jaderná válka“, při kterém by se každá soudná bytost měla otrást, se opět vkradlo do veřejného prostoru. Ve Spojených státech mezitím začal rozklad demokracie pod vedením Donalda Trumpa, s podporou techno-miliardářů, křesťanských fundamentalistů a fanatiků z hnutí MAGA. Do vši té spoušti se na šachovnici světa objevila nová figurka – umělá inteligence, která rychle mění jeho tvář.

Vidíme, že život na Zemi je v ohrožení. Prožíváme současně krizi klimatickou, ekologickou, politickou, sociální i kulturní. Každému, kdo má oči k vidění a uši k slyšení, je zřejmé, že naše civilizace dospěla k pomyslnému bodu zlomu. Modlím se k Zelené síle života, aby se tento bod zlomu stal i bodem obratu.

Součástí krize je také epidemie duševních obtíží, nárůst psychických poruch, depresí, úzkostí, závislostí, sebezraňování u dospívajících. Dnes a denně se s těmito jevy setkávám coby psychoterapeut. Tuto tendenci už dávno nelze připsat pouze na vrub osobní patologie, jak už v devadesátých letech předvídal hlubinný psycho-

log James Hilmann. Máme-li nemocné životní prostředí, sociální systém a politickou kulturu, sotva můžeme mít zdravou duši.

Ekonomický a společenský systém, který upřednostňuje zisk nepochopitelně před dobrem celku, ničí budoucnost dalších generací. Vyhlídky mladých lidí jsou neveselé. U některých z nich se objevují pochopitelné nihilistické nálady. O apokalypse se už skládají i populární hity. Miley Cyrus v písni End of the World nostalgicky zpívá: „Pojďme předstírat, že není konec světa.“

Čelíme krizi života. Podle některých vědců už nemáme dost času, abychom odvrátili planetární kolaps, který může v blízké budoucnosti postihnout většinu lidstva a jehož následkem už teď mizí rostlinné a živočišné druhy a hroutí se ekosystémy. Jiní odborníci se domnívají, že tuto krizi můžeme zmírnit, případně můžeme dokonce dospět k obnově, pokud radikálně změním civilizační kurz. Sám u sebe sleduji, že se mezi těmito dvěma póly zmítá i mé vědomí.

Jaký smysl má v takových časech spiritualita? Může duchovní pohled na svět inspirovat nejen jednotlivce, ale i celá společenství ke smysluplné proměně? Je spiritualita víc než útěcha? Může se stát lékem – či kompasem naděje? A není celá tato krize také a především krizí duchovní? Takové otázky mě napadaly, když jsem si sednul na břeh rybníka Svět a pozoroval hladinu, v níž se zrcadlilo nebe, na kterém pokojně pluly mraky. Právě na tyto otázky se pokouší odpovědět i tato kniha. Nevím, zda se mi to podařilo, ale připomínám si myšlenku meteorologa a alchymisty Denise Klocka, že klást otázky je pro duši podstatnější než dospět k odpovědím. Otázky nás vedou k otevřenému horizontu.

Když jsem zíral do tekutého oka země, uvědomil jsem si, že spiritualita, která dává mému životu smysl, není oddělená od zkušenosti světa – naopak z ní vyrůstá, prohlubuje ji a otevírá cestu k jeho tajemství. Spiritualita je pro mě v první řadě spojením se životem, nikoli se zásvětím. Kontext, v němž se dnes odehrává duchovní život, je zásadní. *Potřebujeme se vrátit zpátky na zem*, řečeno s francouzským filozofem Brunem Latourem. I spiritualita se musí vrátit na zem, má-li být pravdivá. A vracíme-li se na zem, nemů-

žeme nikdy pominout konkrétní místo. To, že se tato kniha začala rodit v Třeboni, má svůj význam.

Třeboňsko vyniká ohromující pestrostí biotopů. Vedle slavných rybníků se tu rozprostírají rozlehlá rašeliniště, domov vzácných rostlinných druhů a s nimi spjatých bezobratlých tvorů. Tato mokřadní území patří mezi přírodně nejvzácnější místa nejen v Česku, ale i v Evropě. Vodní svět tu žije v harmonii s ptačí říší. Kdo někdy pozoroval dění nad hladinou rybníka Svět, ví, o čem mluvím: hejna ptáků se vznášejí nad vodou jako živé modlitby – divoce stříhají křídly, jako by visela na neviditelných nitích vesmíru, který se extaticky raduje. V této krajině poletuje více než 290 druhů ptáků.

Kraj rybníků pochopitelně vyniká bohatstvím ryb. Zapomeňme na chvíli na kapry – přežívají tu i druhy, které z většiny střední Evropy téměř vymizely. Některé z nich mají jména tak poetická, že při jejich vyslovení mé básnické ucho plesá: lipan podhorní (*Thymallus thymallus*), piskoř pruhovaný (*Misgurnus fossilis*), sekavec písečný (*Cobitis taenia*), mřenka mramorovaná (*Barbatula barbatula*), mník jednovousý (*Lota lota*) či vranka obecná (*Cottus gobio*). Na Třeboňsku je hojně zastoupena i říše obojživelníků, včetně řady skutečně vzácných druhů. Zatím tu ještě jsou...

Takové přírodní bohatství je i duchovní skutečností. Je darem, který nás přesahuje, voláním k úžasu i odpovědnosti. Je to zjevení života v jeho posvátné mnohotvárnosti – biofanie, jak to nazývá ekofeministická hudebnice a aktivistka Madame Gandhi.

Třeboň lidská a vodní se prolínají. Rybníky jsou po staletí nejen zdrojem obživy, ale i součástí kulturního dědictví. V tradiční kosmologii bývá živel vody spojen s ženstvím, léčením a představivostí – a taková je i Třeboň. Kultivované lázeňské městečko. Přestože je navštěvována mnoha hosty, zůstává její atmosféra klidná a rozvážná, podobná pokojnému rytmu zdejších vod.

Rožmberská růže, emblém šlechtického rodu i města, odkazuje k mariánské symbolice. A s Třeboňskou Madonou se lze setkat na každém kroku, ačkoli její nejkrásnější vyobrazení nás čeká v kláš-

terním kostele sv. Jiljí. V esoterním křesťanství reprezentuje Maria posvátnost země – prvotní Matérii, z níž se má narodit duchovní Slunce.

Tajemné je, že i další náboženská tradice, z níž mé srdce čerpá, se v Třeboni zjevila v ženském formě. Na jediném zdejší kopečku, v Zahradě soucitu naproti staré vodárenské věži, ve které sídlí Muzeum buddhistického umění, stojí socha Kuan-jin, ženské formy bódhisattvy soucitu. Třeboň, tak jako já, dává přednost bohyním.

Třeboň je neodmyslitelně spjatá s alchymií. Alchymií byli fascinováni mocní Rožmberkové, kteří na svůj dvůr zvali osobnosti zvučných jmen – mezi nimi i mága Johna Dee a jeho problematického jasnovidného druha Edwarda Kellyho. Alchymická stopa je ve městě přítomná dodnes – ve výzdobě se všemi jednorožci, bílými koníky, zlatými hvězdami a vraními lebkami. Alchymii se přezdívalo „ptačí řeč“ – a v krajině, v níž lze slyšet stovky ptačích hlasů, se to zdá být přiléhavé.

V obecném povědomí je alchymie redukována na bizarní pokusy předchůdců chemie, připomínané komediálními karikaturami z filmů jako Císařův pekař a Pekařův císař. Ve skutečnosti představuje fascinující univerzální fenomén, který je hluboce zakořeněn i v české tradici. V baňkách a retortách alchymistů se slévaly věda, umění a spiritualita v jedinečné syntéze pod vedením Moudrosti přírody. Alchymie je uměním vnitřní i vnější transmutace, kdy se hrubé proměňuje v ušlechtilé – kovy i prvky naší duše. Americký filozof a hermetik Peter Lamborn Wilson, známý pod pseudonymem Hakim Bey, jenž alchymickou tradici oživil v duchu radikální ekologie, poznamenal, že kapitalismus se musel s alchymií rozloučit, „protože alchymisté nedodali zlato“. Tento aforismus vystihuje hlubší pravdu: alchymie neusilovala o ovládnutí hmoty, nýbrž o její proměnu.

Od 17. století alchymie ustoupila moderní vědě. Ještě její zakladatelé jako Isaac Newton či Robert Boyle se alchymickými pokusy vážně zabývali. Novověká věda od alchymie převzala metodu experimentu, ale ztratila úctu k přírodě a vědomí její posvátnosti. Alchymii poté překryla rouška iracionality – a přece se k ní stále znovu

vracejí ti, kdo vnímají svět jako živý a tajemný organismus. Byli mezi nimi surrealisté i C. G. Jung, který v ní rozpoznal jazyk duše – obrazný proces vnitřní proměny, jež zrcadlí individuaci lidského já.

Když přemýšlím o lokalitě, kde se *zelená spiritualita* rodila, napadá mě, že jsem si pro její zrod nemohl vybrat lepší místo. Spiritualita posvátného světa se zrodila poblíž rybníku Svět. Chci doufat, že se třeboňská harmonie se svými plodnými vodami, ptačí řečí i tajemstvím proměny nepozorovaně vsákla i do následujících stránek.

Křik Země, křik chudých: jakou spiritualitu dnes potřebujeme?

Tato kniha je také pokusem o alchymii. V pomyslném tyglíku, zahříváném ohněm pozornosti, se slévá moje duchovní zkušenost a studium mystických tradic spolu s hlubokými obavami o budoucnost světa. Bublá v něm vize posvátného života na zemi a probouzejícího se lidství, které bdí uprostřed současné krize.

Spiritualita, po níž v této knize volám, je hluboce zakořeněna v lásce k zemi a ke všemu, co na ní dýchá a roste. Je spiritualitou slunečních i měsíčních paprsků, odlesků na řece, rozevláté jívky, červených bobulí rybízu, zmoklé psí srsti i zpoceného těla... Je to vášnivá a divoká spiritualita, která se dotýká krásy i křehkosti života a vážně si uvědomuje ohrožení, jemuž čelí.

Zdá se mi, že pravá duchovní příčina dnešní krize je prostá – přestali jsme milovat život. Na vině je odcizení, které ovládlo náš vztah ke světu. Naše planeta je vystavena nevídaně silnému působení tří duchovních jedů, které buddhistická tradice nazývá nevědomostí, chtivostí a nenávistí. A tyto jedy roztácejí kola *samsáry* – příběh utrpení. Takovéto síly působící jak v kolektivní, tak v individuální rovině otravují nejen vzduch, vodu a půdu, ale i naše srdce a mysl.

Nevědomost se manifestuje v neochotě čelit klimatické krizi a v odmítání zabývat se sociální nespravedlností a astronomickou nerovností. Projevuje se v otupující zábavě, v mentálním útlumu

a dezinformačním chaosu, který nás zbavuje odvahy ke změně. Chtivost se zhmotňuje v nenasytném drancování přírodních zdrojů a v neochotě přehodnotit luxusní životní styl – především ze strany nejbohatších. A nenávist? Ta zvedá dračí hlavu v podobě nacionalismu, různých post-fašistických ideologií a násilí – vůči lidem i přírodě.

Publicistka Naomi Klein, jejíž vhledy mají mnohdy až prorocký ráz, výstižně poznamenala, že globální elity se nijak nesnaží krizi zmírňovat – připravují se na konec světa a hledají únik. V článku „The rise of end times fascism“ („Vzestup fašismu konce časů“) spolu s Astrou Taylor ukazuje, jaký význam může mít pozemská spiritualita v zápase s destruktivními tendencemi:

Proti jejich apokalyptickému vyprávění postavíme mnohem lepší příběh o tom, jak přežít těžké časy, které nás čekají, aniž bychom někoho opustili. Příběh, který je schopen zbavit fašismus konce časů jeho gotické síly a mobilizovat hnutí, které je připraveno dát v sázku vše za naše společné přežití. Příběh ne o konci časů, ale o lepších časech; ne o odloučení a nadřazenosti, ale o vzájemné závislosti a sounáležitosti; ne o útěku, ale o setrvání na místě a věrnosti neklidné pozemské realitě, do níž jsme zapleteni a s níž jsme spoutáni.

Tento základní pocit není samozřejmě nový. Je ústředním prvkem domorodých kosmologií a je jádrem animismu. Jděte dostatečně daleko do minulosti a každá kultura a víra má svou vlastní tradici, jež respektuje posvátnost onoho zde v konkrétním místě a nehledá Sion v nepolapitelné věčně vzdálené zaslíbené zemi.¹

.....
1 „The rise of end times fascism“, The Guardian, 13. 4. 2025, překlad Jiří Zemánek.

Klein se nemýlí, nejen v animismu lze nalézt zelenou spiritualitu. I u nás na Západě máme spiritualitu stvoření. Jedním z jejích největších představitelů byl sv. František z Assisi. Jeho *Píseň bratra slunce*, prozářená láskou k celému stvoření a kosmickému Kristu, pokládám za jednu z nejkrásnějších modliteb. V této extatické chvále oslovuje středověký světec slunce, měsíc, hvězdy, vítr, oheň, vodu, zemi i smrt se sourozeneckou něhou. Ve Františkově spiritualitě se prolínají dva motivy, které dnes nabývají na zvláštní naléhavosti: láska k přírodě a spojení s chudými. Tato radikální spiritualita objímá ekologickou i sociální dimenzi života naráz.

Jeden z dědiců této spirituality, brazilský teolog osvobození Leonardo Boff (původně františkán), nazval jedno ze svých děl *Křik Země, křik chudých* (*The Cry of the Earth, Cry of the Poor*). Obě roviny – ekologická i sociální – jsou podle něj neoddělitelné. O spiritualitě sv. Františka se v ní dozvídáme cosi, co může znít až překvapivě:

František, intuitivně a bez předchozí teologické průpravy, znovu přijal pravdu pohanství: tento svět není němý, není bez života, není prázdný; promlouvá a je plný pohybu, lásky, smyslu a božských pobídek. Může se stát místem setkání s Bohem a Božím Duchem skrze samotný svět, jeho energie, jeho hojnost zvuků, barev a pohybu. Posvátno v něm přebývá; je to rozšířené Tělo Boží.²

Přijmout posvátnost světa znamená ovšem podle Boffa slyšet křik zraněné Země – nechat do svého vědomí proniknout bolest vysychajících řek a pralesů, utrpení mizejících druhů i sténání chudých komunit, které nesou největší tíhu ekologické destrukce. „Kdo mluví o chudých,“ říká Boff v rozhovoru o papeži Františkovi, „musí mluvit také o Zemi, protože i ona je pustošena a znesvěcována.

.....
² Leonardo Boff: *Cry of the Earth, Cry of the Poor*. Maryknoll (NY), Orbis Books 1997, s. 210.

Uslyšet křik chudých znamená slyšet i křik zvířat, lesů a celého poraněného tvorstva. Celá Země křičí.“³ Vliv Boffových myšlenek lze nalézt i v papežově zelené encyklice *Laudato si'*.

Trpí Země a trpí lidé. Klimatická krize dopadá na nejzranitelnější část lidstva – na chudé. Miliony lidí po celém světě čelí důsledkům klimatické změny: suchu, znečištění vody, ztrátě úrodné půdy, hladomorům. Environmentální škody se začínají řetězit do humanitárních krizí, válek a migračních vln. Spiritualita, která chce být zelená, musí zahrnovat systémovou kritiku.

Teologie osvobození, z níž Boff vychází a která mě v mládí hluboce ovlivnila, mluví v této souvislosti o *strukturálním hříchu*, jenž utváří odcizenou společnost. V kontextu dnešní situace se tento hřích rozšiřuje i na přírodu. Spiritualita může být součástí léčivého procesu obnovy světa – nejen vnitřní očistou, ale i vědomou cestou ke spravedlivější civilizaci. Zelená spiritualita začíná bdělým pohledem do zjizvené tváře reality. Je spiritualitou Země a jejích obyvatel, lidských i mimolidských aktérů. Naše bytí je kosmickou událostí. Všichni jsme otevřené membrány organicky vpletené do tajemné tkáně života.

Existují ovšem i podoby spirituality, které odpovědnost za Zemi pomíjejí. Místo bdělosti nabízejí únik. John Welwood, buddhistický učitel a psychoterapeut, pojmenoval takový přístup „*spirituálním bypassem*“. Únikovými strategiemi se pokoušíme obejít bolest existence. Tomuto pokušení čelíme na duchovní cestě všichni. Je příznačné, že taková spiritualita je často provázána s konzumní mentalitou: mystické nauky se mění v produkty podřízené logice trhu. Výsledkem jsou často povrchní „*ezoterické*“ směsi, které se někdy prolínají s toxickými konspiračními narativy. Původní význam slova „*esoterický*“ – skrytý a vnitřní – je tak převrácen na hlavu. Místo esoterní hloubky se topíme v záplavě povrchní ezoteriky: v lepším případě neškodné, v horším případě přispívající k infor-

.....
3 Teolog osvobození: „Papež František je jedním z nás“, *Deník Alarm*, 7. 1. 2017.

mačnickému chaosu, který zaplavuje digitální sféru. Jsem ale dalek připisovat tyto pokleslé jevy veškeré alternativní spiritualitě. Naopak, mnohé její formy pokládám za veskrze inspirativní.

Za ještě nebezpečnější formu duchovního úniku považuji náboženský fundamentalismus. Fundamentalismus má tendenci stavět „kmenovou“ identitu nad živou zkušenost. Zvláště snadno se šíří v systémech, které si nárokují výlučné vlastnictví pravdy. Tato podoba religiozity se projevuje patriarchátem, moralismem, sklonem k násilí a uzavřeností do rigidní interpretace tradice. Je příznačné, že fundamentalismus ekologickou krizí většinou přehlíží – nebo ji dokonce vítá jako předzvěst apokalyptického konce. Posedlost odděleným, trestajícím Bohem, který zachraňuje pouze své vyvolené, vede v k opozici vůči životu na Zemi. Americký psychoterapeut Thomas Moore, kterého pokládám za jednoho ze svých mistrů a v jehož spiritualitě se prolíná katolictví, buddhismus i pohanství, tuto toxickou víru demaskuje:

V rozčarovaném světě navzdory skutečnosti, že podporuje morálku a věnuje se sociálně prospěšné činnosti, náboženství samo sebe vyčleňuje z každodenního života a je posedlé svým vlastním druhem víry a morální čistoty.

V takovém případě si lidé, kteří zamořují naše řeky a oceány a vykořisťují dělníky a celé rodiny, s klidem mohou nedělit co nedělit chodit do kostela a stavět na odív své neotřesitelné morální hodnoty, a přesto nemají ponětí o vodě, o zemi, o lidském společenství. Na tomto náboženství, které podporuje psychotické rozštěpení osobnosti, je něco od základu špatného. Člověk si s ním připadá morálně bezúhonný, protože slepě zbožňuje morální principy, které mají pramálo společného se světem, v němž žije, a současně páchá od-

porné činy, jež v zásadách jeho rozčarované morálky nejsou uvedeny jako hříchy.⁴

Pochopitelně existují i jiné druhy fundamentalismu. Například scientistický fundamentalismus, který ignoruje soudobé poznatky o propojení přírody, je také mylný. Předkládá před nás obraz neživého, mechanického vesmíru, který je možné rozebrat na díly a pak jej zase složit, jako by v něm neexistovalo žádné vědomí, žádná tvořivá síla a žádná hodnota přesahující lidské potřeby. Tento redukcionistický pohled nevidí les, ale jen soubor dřevní hmoty, nevidí řeku, ale jen zásobárnu vody, nevidí zvíře, ale biologický mechanismus či genetickou informaci. Takový postoj nejen že popírá zkušenost posvátnosti přírody, ale dostává se i do rozporu s moderními vědami, které ukazují na komplexní systémy, na provázanost všeho se vším, na samoorganizaci života, na inteligenci rostlin či neuvěřitelnou schopnost spolupráce mezi druhy. Scientistický fundamentalismus přehlíží to, co se před očima současného člověka otevírá: přírodu coby síť vztahů, která není mrtvá, nýbrž živoucí, citlivá a neustále se vyvíjející.

Jak náboženský, tak scientistický fundamentalismus opomíjejí posvátný rozměr světa, oba představují vyhrocenou formu dualismu, který je dobré překročit.

Čtyři cesty spirituality stvoření: jakou tradici dnes potřebujeme?

Proti rozčarovanému světu s jeho puritánskou vírou staví Thomas Moore návrat k okouzlení. Spiritualitu, která není oddělená od kouzla přírody a lidské představitosti. Moorův kolega z Lindisfarne Association, znalec esoterických tradic a jeden z představitelů zele-

.....
4 Thomas Moore: *Návrat k okouzlení*. Přel. Hana Březáková. Praha, Talpress 1997, s. 14.

ného hermetismu Christopher Bamford ve své knize *Po nevyšlapaných stezkách Sofie* rozlišuje dva základní typy duchovnosti: jeden vzešlý symbolicky z pouště a druhý ze zahrady. Spiritualita pouště se rodí v nehostinném světě a klade důraz na transcendenci, askezi a odpoutání od všech obrazů. Zahrada je oproti tomu místem, kde se setkává příroda a lidství. Je prostorem imaginace a oduševnělé tělesnosti. Zahradní cesta nachází transcendenci v imanenci, svět neobchází, ale proměňuje. I to je jeden ze způsobů, jak pojmenovat zelenou spiritualitu.

Moje vlastní spiritualita představuje syntézu západních tradic orientovaných na stvoření se zeleným angažovaným buddhismem. Zdravá duchovnost se může oblékat do šatů tradičních i alternativních, poznáme ji ale podle toho, že probouzí bdělost vůči životu v jeho bio-diverzitě, učí soucitu a propojuje s kosmem. Projevuje se praxí, která zahrnuje meditativní i aktivní pól života, zahrnuje mystickou citlivost vůči síti života i soucitné jednání ve světě. Před bolestí světa, ať už se projevuje jako klimatický žal, nebo hlad dětí v Gaze, oči nezavírá.

Západní spiritualita posledních staletí byla spíše formována paradigmatem oddělení – přírody od člověka, těla od ducha, světa od Boha. Toto dualistické dědictví ovlivnilo nejen teologii, ale i kulturu, vědu a každodenní prožívání světa. Podíváme-li se přesto na vrcholné mystické tradice světových náboženství hlouběji, zjistíme, že toto rozštěpení v nich nikdy nebylo přítomno v takové míře. Mystika téměř vždy směřuje ke sjednocení, k celistvosti, v níž se skutečnost nejvíce jeví jako pouhé pozadí, ale coby živoucí tělo Přítomnosti.

Německá teoložka a mystička Dorothee Sölle, která mě svým přístupem hluboce ovlivnila, ve svém vrcholném díle *Mystika a vzdor* (*Mystik und Widerstand*) ukazuje, že duchovní zkušenost je neoddělitelná od vztahu k přírodě. Mystika, jak jí Sölle rozumí, není útekem ze světa, ale probuzením do jeho posvátné reality – a zároveň výzvou ke konkrétní odpovědnosti:

Přírodní mystická zkušenost poukazuje na závislost člověka. Namísto údajně naprosté autonomie přichází vědomí toho, že my, kteří jsme na této planetě celkem pozdním jevem, jsme závislí na rostlinách a zvířatech. Slunce, fotosyntetická síla zelených rostlin a existence jednoduchých bakterií dávných moří nejsou jen pramenem a silou života, ale jsou to ony, kdo vytvořil ozonovou vrstvu a atmosféru prostoupenou kyslíkem, která teprve umožňuje život na Zemi. Přijmout tuto naši závislost – nejen z vědeckého, ale i existenciálního hlediska – je prvním krokem k jiné spiritualitě, bez níž nebude možné stvoření zachovat. Poznání závislosti lze vědecky zprostředkovat, ale k proměně základního cítění, k osvobození z tenat konzumní mentality je dnes zapotřebí jiného druhu mystagogických pokynů, jejichž pomocí se znovu učíme, že dvojnožci, čtvernožci a křídlatci toho s námi sdílejí více, než jsme si my, uzavření v karteziánské éře, dlouho mysleli.⁵

Jednou z výhod duchovních tradic je, že vyvěrají z pramenů hluboko před karteziánským oddělováním ducha a hmoty. Nesou v sobě paměť světa, v němž život nebyl odpojen od posvátna. Jejich obrazy a pojmy vznikaly v době, kdy ještě nevládl svět technokratického odstupu, a uchovávají v sobě vědomí, že život je dar. Napříč náboženskými tradicemi najdeme proudy, které učí lásce k životu a úctě ke kosmickému společenství. Právě na tyto duchovní prameny se chci v této knize vědomě napojit.

Jeden z průkopníků současné ekologické spirituality, americký křesťanský teolog Matthew Fox, je označuje jako spiritualitu stvoření – *creation centered spirituality*. V křesťanském kontextu, z něhož Fox původně vychází, k ní patří biblické dědictví s jeho důrazem na požehnání, dávné keltské křesťanství s jeho

.....
5 Dorothee Sölle: *Mystika a vzdor*. Přel. Ruth J. Weininger. Praha, One Woman Press 2015, s. 160.

zeleným poustevnictvím a šamanskou obrazností, učení středověkých mystiků a mystiček, jako byli Tomáš Akvinský, Mistr Eckhart, Juliana z Norwiche, Hildegarda z Bingenu, Mikuláš Kusánský a řada dalších. Dále široká vize východního křesťanství, které nikdy neztratilo cit pro kosmického Krista, jenž prostupuje vším. A zelené motivy obsahuje samozřejmě i renesanční přírodní magie a alchymie.

V buddhismu nacházíme zelenou spiritualitu především v mahájánových školách, jako je zen či tantrická vadžrajána, ačkoli už nejranější tradice si byla vědoma, že Buddha dospěl k probuzení pod posvátným fíkovníkem a jeho právo na osvícení mu potvrdila bohyně Země. V dnešním angažovaném buddhismu se mnohdy hovoří o zelené dharmě či vizi *Dharma-Gaii*.

Zelené nitky se vinou i židovskou mystikou a islámským súfismem, stejně jako četnými proudy hinduistické duchovnosti a čínského taoismu. Snad nejvýrazněji ale zaznívá hlas ekologické moudrosti v duchovních tradicích původních obyvatel, jejichž učení zůstává zakořeněno v Zemi a jejích cyklech.

Spiritualita, jíž se tato kniha zabývá, vyrůstá z takového vláknění tradice – z proudů, které neopomíjejí svět, ale naopak jej objímají. Jakkoli ve své spiritualitě vycházím především z buddhismu a křesťanství, záměrně se v této knize obracím pro inspiraci k celé šíři duchovních tradic, protože jako potřebujeme na Zemi biodiverzitu, tak dnes odpovědná spiritualita potřebuje hierodiverzitu (tento pojem podrobněji vysvětlím později). Je mým bytostným přáním, aby tato kniha byla inspirativní pro lidi z různých tradic, včetně těch, kteří se přiklánějí k nenáboženské spiritualitě. Země je naším společným domovem. Náboženský exkluzivismus si nemůžeme dovolit.

Vědomě navazuji na Matthewa Foxe, jehož dílo jsem s nadšením objevil už v mládí a díky němuž jsem se sprátlil se svým pozdějším přítelem a učitelem Ivanem Štampachem. Foxovy čtyři cesty spirituality stvoření (*creation spirituality*) tvoří páteř mé knihy, jakkoli obsah těchto cest naplňuje má vlastní zkušenost a vize.